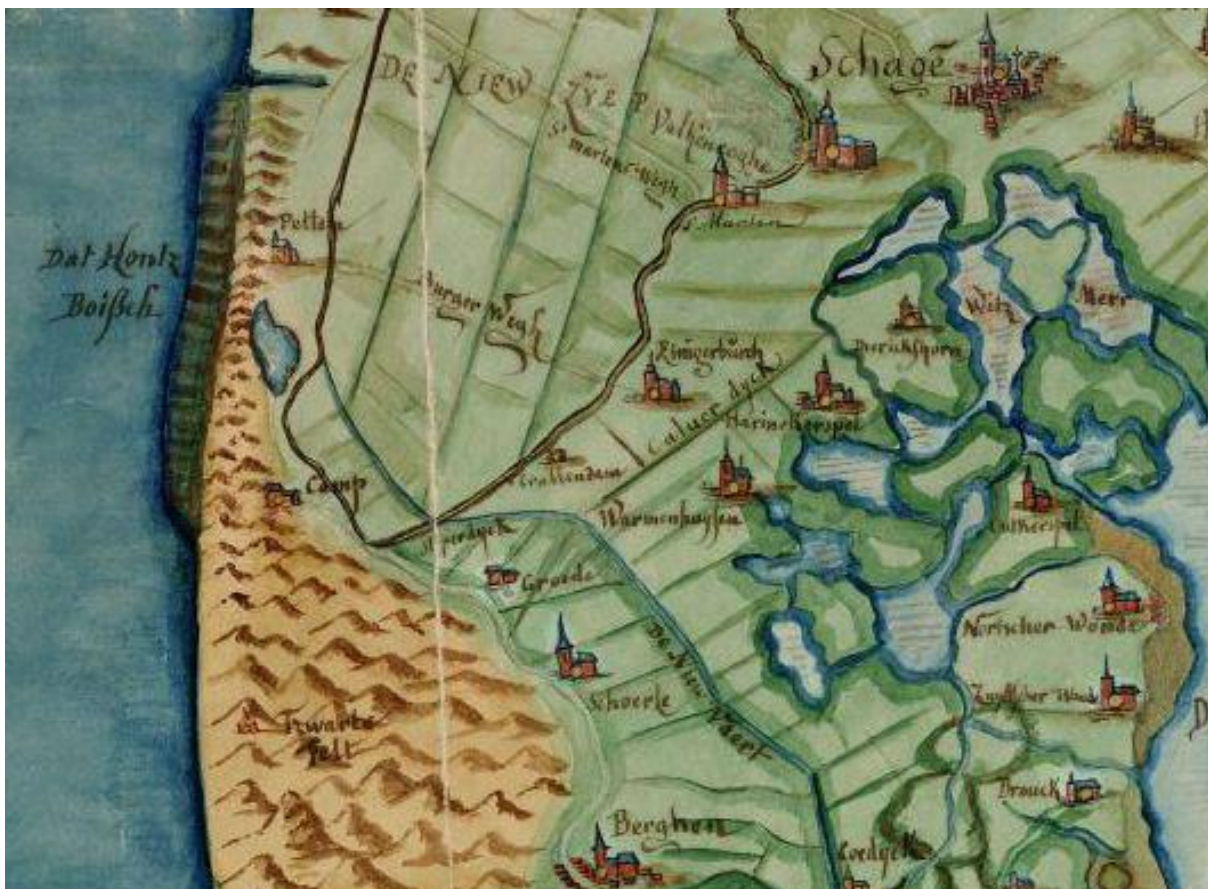

Eenigenburg, Surmenhuizerweg 18

Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van een deel van de terp die lokaal als 'De Harken' bekend staat.

Opdrachtgever: De heer T.Missaar

Uitvoerder: Archeocultura (F.Diederik)

Archeocultura rapport nummer 108

Schagen, december 2012

Afb schutblad: detail van de kaart van Christiaan Sgrooten, met centraal gelegen het dorp Eenigenburg.

1 Inleiding	
1.1 Inleiding en onderzoekskader	pag. 4
1.2 Doel en vraagstelling	pag. 4
1.3 Werkwijze	pag. 5
1.4 Beleidskaders	pag. 5-6
2 Bureauonderzoek en verwachtingsmodel	pag. 6
2.1 Geologie	pag. 7-13
2.2 Historische ontwikkeling van Eenigenburg	pag. 8-23
2.3 Bekende archeologische waarden	pag. 24
2.4 Archeologisch verwachtingsmodel	pag. 24-25
3 Conclusie en aanbeveling	pag. 25
Gebruikte literatuur	pag. 26
Digitale beeldarchieven	pag. 27

1.1 Inleiding en onderzoekskader

Archeocultura heeft in opdracht van dhr. T.Missaar een bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Surmenhuizerweg 18 te Eenigenburg. De aanleiding voor het onderzoek wordt gevormd door het voornemen van dhr. Missaar (hierna 'opdrachtgever' genoemd) om de bestaande opstallen af te breken en te vervangen door nieuwbouw.

Het plangebied ligt aan de oostzijde van de Surmenhuizerweg, nog net op de flank van een terp die lokaal 'De Harken' wordt genoemd. Voorafgaand aan de sloop- en graafwerkzaamheden voor de nieuwbouw dient in het kader van de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz) verkennend archeologisch onderzoek te worden uitgevoerd. Het uitgevoerde onderzoek bestaat uit een KNA conform bureauonderzoek. Het bureauonderzoek is uitgevoerd door Archeocultura uit Schagen.

1.2 Doel en vraagstelling van het bureauonderzoek:

Het doel van het bureauonderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verworven informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor de bouwlocatie opgesteld.

De volgende vragen zullen, indien mogelijk, beantwoord worden:

- . Wat is de bodemopbouw en de vermoedelijke intactheid van het bodemprofiel binnen het plangebied?
- . Zijn er behoudens waardige archeologische zaken in het onderzoeksgebied aanwezig?

Het antwoord op deze vragen zal worden verwerkt in een archeologisch verwachtingsmodel voor het plangebied, waarbij aangegeven zal worden of een nader onderzoek door middel van karterende boringen nodig zal zijn of niet.

- . Is aanvullend onderzoek door middel van karterende of waarderende boringen of proefsleuven noodzakelijk?

1.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek is uitgevoerd conform de eisen van de kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, 3.2) en bestaat uit de volgende onderdelen:
1 beschrijving van de huidige situatie en de toekomstige situatie (KNA LSO2);
2 beschrijving van de historische situatie en de landschappelijke ontwikkeling (KNA LSO3);

3 beschrijving van de bekende archeologische waarden (KNA LSO4);

4 het opstellen van een archeologisch verwachtingsmodel (KNA LSO5).

Om tot een gefundeerd archeologisch verwachtingsmodel te komen is voor het onderzoek relevant bronnenmateriaal geraadpleegd.

De gegevens voor het bureauonderzoek zijn ontleend aan:

- . Archis, het geautomatiseerde archeologische informatiesysteem voor Nederland. Onderdelen hiervan vormen de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW);
- . geomorfologisch, bodemkundig, topografisch en historisch kaartmateriaal;
- . archeologische bronnenkaart en beleidsadvieskaart van de gemeente Harenkarspel;
- . archeologische rapporten en publicaties;
- . aanvullende informatie van lokale archeologen en of historici.

1.4 Beleidskaders

Rijksbeleid

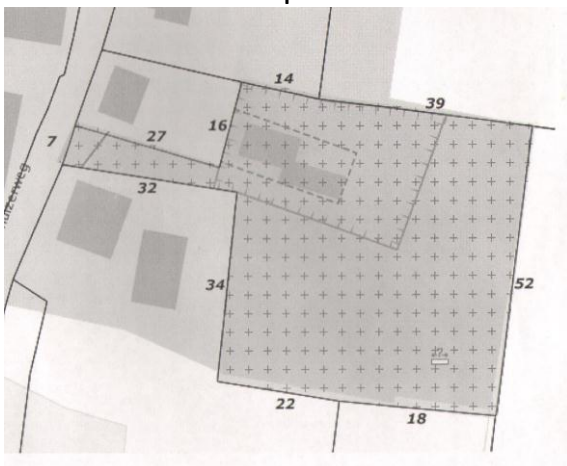
De Wet op de Archeologische Monumentenzorg is op 1 september 2007 in werking getreden. De nieuwe wet heeft zijn beslag gekregen via een wijziging van de Monumentenwet 1988, aanpassingen in de Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) en enkele andere wetten en met de invoering van de Wabo (2010). Met de nieuwe Wet op de Archeologische Monumentenzorg is het accent komen te liggen op het streven naar het behoud en beheer van archeologische waarden in de bodem (in situ) en het beperken van (de noodzaak van) archeologische opgravingen.

Uitgangspunt van het nieuwe beleid is tevens het principe 'de verstoorder betaalt'. Bij het voorbereiden van werkzaamheden die het bodemarchief kunnen verstoren, dient onderzocht te worden of daardoor archeologische resten beschadigd kunnen worden.

Als uit het onderzoek blijkt dat er archeologische waarden aanwezig zijn en deze niet ter plaatse behouden kunnen blijven, dan dient de initiatiefnemer van het werk de kosten te dragen die gepaard gaan met het opgraven en conserveren van de plaats. Met de introductie van de nieuwe wet zijn de kerntaken en bestuurlijke verantwoordelijkheden van gemeenten veranderd. Eén van de belangrijkste consequenties is, dat gemeenten een centrale rol is toegekend in de bescherming van archeologisch erfgoed. In de wet is bepaald, dat gemeenten door inzet van een planologisch instrumentarium het archeologisch belang dienen te waarborgen. Bescherming van het archeologisch erfgoed kan onder meer vorm krijgen door in bestemmingsplannen regels ter bescherming van bekende en te verwachten archeologische waarden op te nemen. In de regelgeving is vastgelegd dat in het kader van een omgevingsvergunning van de aanvrager geëist kan worden dat hij een rapport overlegt waarin de archeologische waarde van het te verstoren terrein voldoende is vastgesteld. Voor de toetsing van archeologische waarden is een archeologisch bestel ontwikkeld, waarmee de archeologische waarde van een terrein bepaald kan worden door middel van een getrappt systeem van onderzoek. In het kader van het vrijstellingsbesluit volstaat in eerste instantie een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek (IVO-K).

Gemeentelijk beleid

Met de invoering van de Wet op de archeologische monumentenzorg in 2007 is de verantwoordelijkheid voor het bodemarchief gedelegeerd aan gemeenten. Gemeente Harenkarspel beschikt derhalve over eigen archeologiebeleid en treedt op als bevoegd gezag. Verder zijn de landelijke en provinciale richtlijnen leidend voor het opstellen en toetsen van het onderhavig onderzoek.

Afb 1 maten van het perceel en bouwblok.

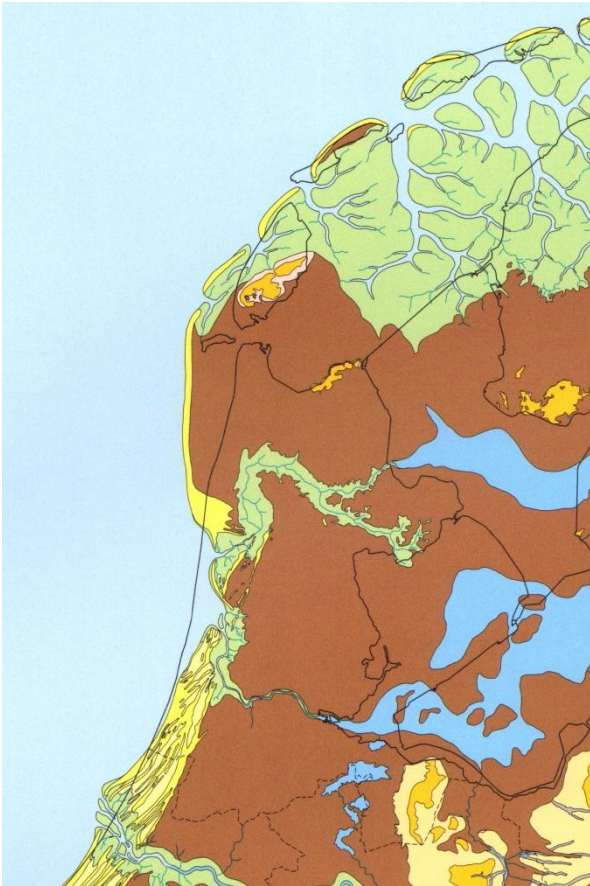
2 Bureauonderzoek en verwachtingsmodel

2.1 Geologie Geestmerambacht

Tijdens de verschillende ijstijden in het pleistoceen lag de zeespiegel ruim 80 meter lager dan tegenwoordig. Het zeewater was toen namelijk opgeslagen in grote ijskappen in Canada en Noord-Scandinavië. Het Noordzee bekken lag grotendeels droog en er was sprake van een toendra-achtige vlakte, waarvan ook het onderzoeksgebied bij Eenigenburg onderdeel uitmaakte.

Door de relatief snelle temperatuurstijging aan het einde van het pleistoceen (circa 11.000 tot 9.000 voor Chr.) smolten de ijskappen en steeg het niveau van de zeespiegel sterk. De afnemende druk van de smeltende ijskappen leidde tot een stijging van de bodem in Scandinavië. Om het zogenaamde isostatische evenwicht in de aardkorst te compenseren, daalde hierdoor de bodem in Nederland. In het Nederlandse kustgebied vond dan ook een relatief grote zeespiegelstijging plaats. Vooral in het Atlanticum (7.000 tot 3.900 voor Chr.) werd door een blijvende stijging van de zeespiegel een dik pakket afzettingen gevormd. Voor de kust van Noord-Holland lag echter, door de relatief hoge ligging van het pleistocene zand, een gesloten duinenboog die ter hoogte van Bergen begon en doorliep tot en met Vlieland. Hierdoor heeft het onderzoeksgebied vooral te maken gehad met het getijdengebied dat zich ten zuiden van Alkmaar vormde. Dit getijdenbekken verplaatste zich door de stijging van de zeespiegel steeds verder landinwaarts. Langs de randen hiervan bevond zich een moerassige zone waarin zich laagveen vormde (basisveen). Pas vanaf ongeveer 3900 voor Chr. steeg de zeespiegel minder snel en werd de getijdengeul die van onder Bergen tot voorbij Schagen liep, langzaam opgevuld met zand en klei. In de lagune achter de kustlijn was opnieuw sprake van veengroei (Hollandveen) in de voormalige getijdenbekkens. Omdat de kustlijn

nog niet geheel gesloten was (de zeegaten van Bergen en van Alkmaar waren deels nog open) en de zeespiegel nog wel steeg, heeft de zee de laagveenmoerassen van tijd tot tijd opgeruimd. Hierdoor kon het achterliggende gebied blijven ontwateren, daalde het oppervlak en werd het laagveen door de zee overstroomd.

Afb 2 Landschappelijke situatie in het midden van de Bronstijd.

Tijdens deze overstromingen werden klei en slib afgezet. Deze afzettingen zorgden voor ophoging van het gebied waardoor de zee weer minder invloed kreeg en zich een nieuw veengebied kon ontwikkelen. Door deze afwisseling ontstond een gelaagd pakket van veen en klei- en zandafzettingen doorsneden door getijdengeulen. Van deze geulen zijn twee hoofdtakken in Noord-Holland te onderscheiden. Eén van de zijtakken heeft in de richting van Schagen

gelegen. Het plangebied ligt in aan de rand van de toenmalige wad/kweldergronden en het hoger gelegen veen.

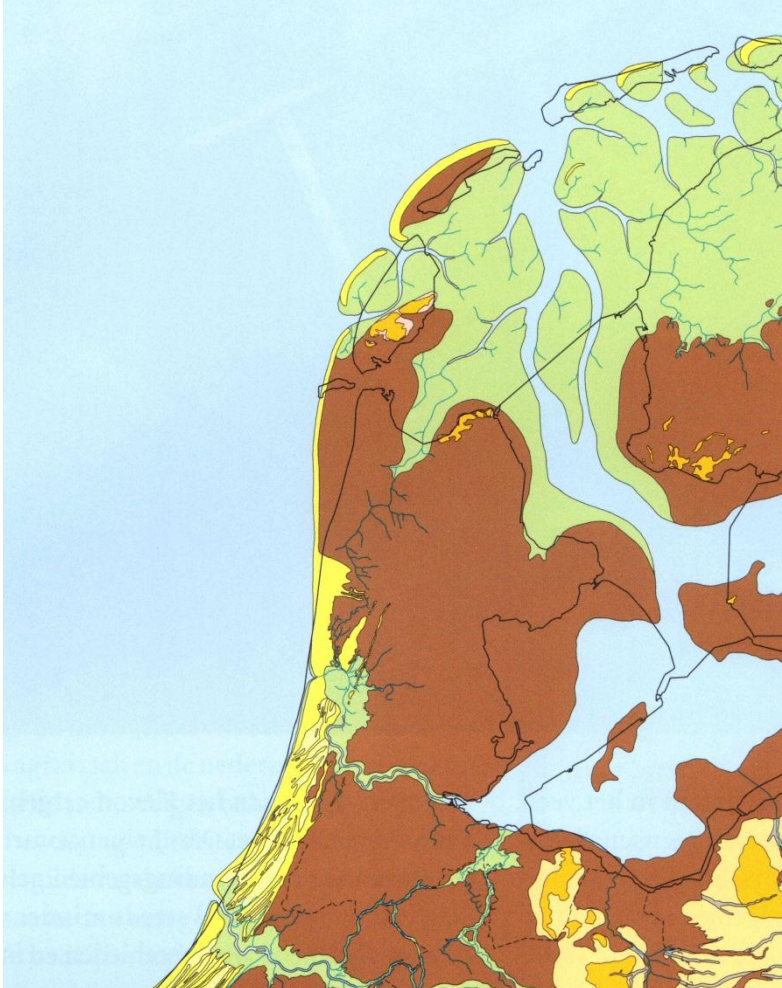
In ongeveer 1.800 voor Chr. sloot het zeegat van Bergen zich en had de zee minder invloed op het achterliggende gebied van geulen, kwelders en laagveen. Hierdoor werd bewoning mogelijk op de hoger gelegen kreekruggen. Er vonden voorlopig geen grote inbraken meer plaats en de veenmoerassen veranderden in hoogveenkussens. In de Geestmerambacht en bij Schagen zijn inmiddels drie woonplaatsen vastgesteld uit de overgang van Vroege naar Late Bronstijd.¹ Rond 1600 v. Chr. is er echter een korte periode geweest van verhevigde zee-invloed, waardoor vrijwel het gehele westelijk deel van de voormalige lagune opnieuw werd afgedekt door een laag zavelige klei. Oostelijk van de Langereis heeft de bewoning zich echter kunnen handhaven.

Na 1600 was bewoning in het gebied achter het voormalige zeegat van Bergen door verhoging van de grondwaterstand en toenemende vernatting voorlopig niet meer mogelijk. Pas toen een groot deel van het gebied was bedekt door veenkussens die een gemiddelde dikte van ruim een meter hadden en de afwatering door een stelsel van veenriviertjes werd verzorgd, kon de mens terugkeren naar het gebied. Dit heeft plaatsgevonden rond 350 v. Chr. Vanaf die tijd is de latere rivier de Rekere de hoofdslagader van de Geestmerambacht, terwijl de gebieden verder oostelijk onbegaanbare veenmoerassen waren. Het plangebied ligt net op de overgang van een mogelijk bewoonbaar oud wad landschap en een woest veenmoeras. In de tweede en derde eeuw werd er op zeer veel plaatsen gewoond en waren er handelscontacten met de Romeinen die ten zuiden van de Rijn woonden. In de derde eeuw neemt op veel plaatsen de wateroverlast toe en worden de laagst gelegen woonplaatsen overstroomd, waardoor een dun laagje zeer vette

---

¹ De vindplaats in de Geestmerambacht aan de Wagenweg is nog in onderzoek (Peter Vos, Deltares et alii)

klei wordt afgezet. Op andere plaatsen weet zich bewoning te handhaven tot ver in de vierde eeuw. Inmiddels is er op de natte laagste punten weer sprake van veengroei, waardoor er sprake is van aangroei.

Afb. 3 Landschapsreconstructie Romeinse Tijd met daarin de belangrijkste afwatering naar het noorden getekend; mogelijk bevond zich in de kust bij Callantsog nog een opening.

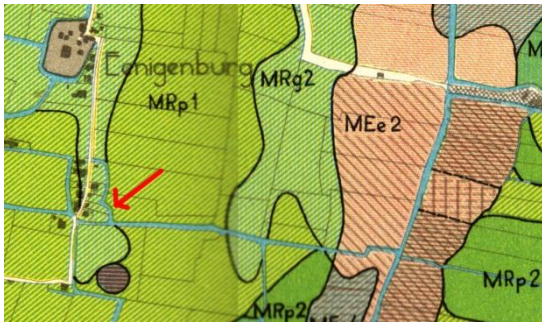
Vanaf 1000 n. Chr. begint de kust echter te verstuiven en ontstaan er duinen die grote delen van het kwelder- en veengebied afdekken. Ook de afwatering komt hierdoor in de knel. Een stijgende zeespiegel en een, door agrarische bewerking dalend landschap, zorgen voor overstromingen in het estuarium van de Rekere/Zijpe. De oudste overstromingen zorgden voor de afzetting van een zeer zware klei (pikklei) op het oude veendek. In deze periode zijn de eerste kaden en (lage) dijkes aangelegd langs het bestaande, deel nog natuurlijke,

afwateringssysteem. In de twaalfde en dertiende eeuw was er echter sprake van hevige overstromingen waardoor grote delen van het landschap werden afgedekt door een dikke laag zavelige klei.

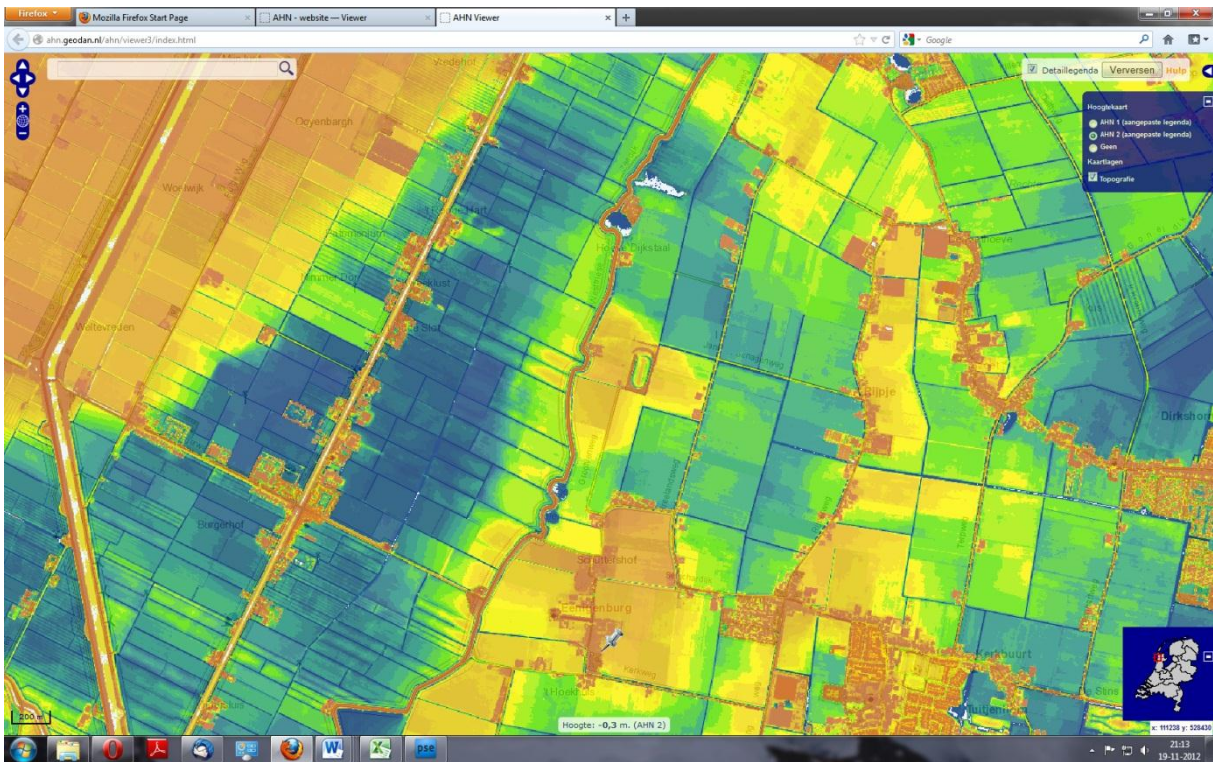
In de Geestmerambacht waren met name de noordwestelijke delen het sterkst onderhevig aan overstromingen en werden veel oude woonplaatsen opgegeven. Waar dat niet het geval was, werden woonplaatsen opgehoogd tot terpen en werden landerijen beschermd door ze te omgeven door (lage) kades. Dit had tot gevolg dat tijdens de winter, als het gehele gebied regelmatig toch onder water kwam te staan, deze omkade percelen meer opslibden dan de omgeving. Zowel bij Eenigenburg als bij Valkkoog zijn hier bewijzen van te vinden. Zo is duidelijk dat bijvoorbeeld de Zelschardijk van oudsher een groot hoogteverschil oost en west scheidde en dat de gronden aan de noordzijde hiervan geen aanslibbing hebben gekend. Kort na 1300, als de Westfriese Dijk definitief is gesloten, wordt het land tussen Eenigenburg en Sint Maarten, evenals het gebied ten westen van Valkkoog, 'Niewlant' genoemd.

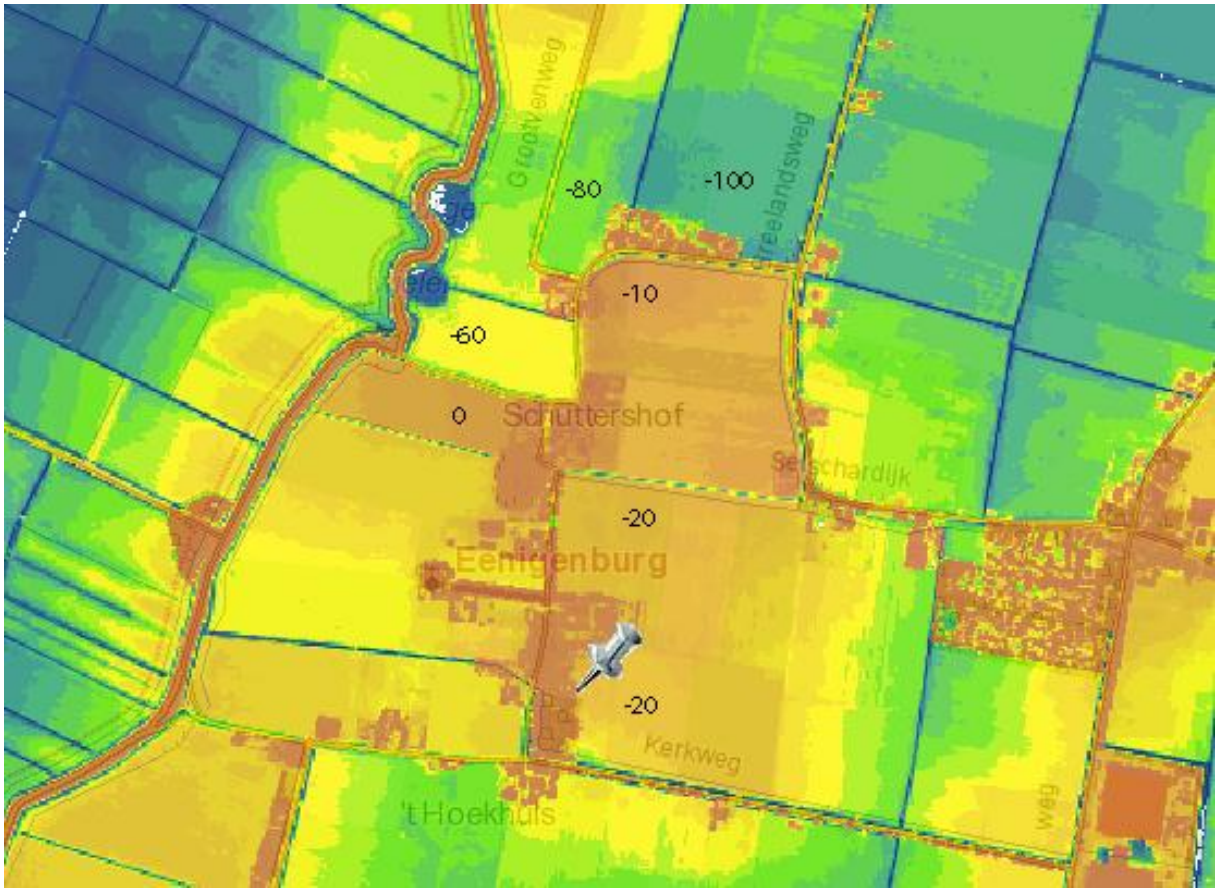
Afb 4. Geestmerambacht rondom Eenigenburg De gronden MRp1 zijn tot een meter dikke zavelige gronden op de pikklei en de MRg2 gronden zijn vergelijkbaar maar liggen niet op pikklei . Du Burck 1957.

Afb 5. Detail van de vorige kaart, waarop de smalle strook Rekereklei MRg2 die niet op pikklei ligt. Opmerkelijk is dat de vervaardiger van de kaart de Harken niet als terp heeft (h)erkend. Du Burck 1957.

Afb 6. Print screen van het Actueel Hoogtebestand Nederland waarop goed het grote hoogteverschil op korte afstand valt af te lezen.

Afb. 7. Detail van de vorige kaart met hoogtes aangegeven in centimeters min NAP.

2.2 Historische ontwikkeling van Eenigenburg

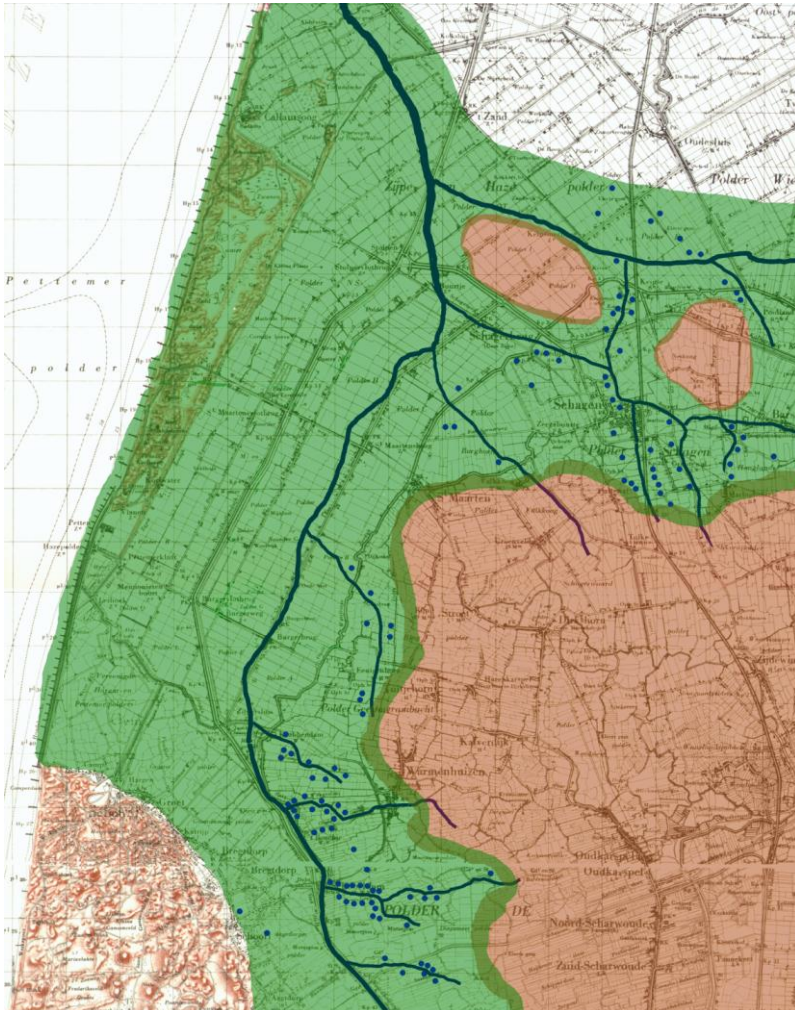
Prehistorie en Romeinse Tijd

Het gebied dat beheerst werd door de invloed van het Gat van Bergen, kwam na 1200 in een rustige situatie; zee invloed was zeer gering en in de diepste gedeelten, die vol water stonden of erg vochtig waren, ontstonden rietmoerassen, die na verloop van tijd begroeid raakten met rietbos en vervolgens met veenmos. Op de hogere en dus drogere delen in het gebied kon worden gewoond, hetgeen is aangetoond door verspreid voorkomend materiaal uit de Late Bronstijd.² Waarschijnlijk is toen al een voorloper van de Rekere van belang geweest voor de afwatering van het gebied, toen nog naar het zuiden toe. De bewoningsmogelijkheden dicht in de buurt van de afwatering waren goed, maar toen het zeewaterniveau weer steeg, stagneerde de afwatering en verdween de bewoning. Door de natte omstandigheden kon het veengebied zich verder uitbreiden en ontstonden er zelfs hoge veenkussens die volgezogen zaten met water en plantenresten. Pas in de eerste eeuwen voor de jaartelling functioneerde de afwatering beter en liep nu naar het noorden toe in de richting van Schagen en verderop tot boven Callantsoog waar zich de monding (de Sipe) bevond. Op de kust tussen bergen en Hargen waren altijd mensen blijven wonen en die konden zich rond 100 v. Chr. ook gaan vestigen aan de oostzijde van de Rekere, daar waar het hoogveen door kleine beken werd ontwaterd. De bewoning wist zich in de omgeving van de Rekere gedurende vele eeuwen te handhaven, maar verdwijnt waarschijnlijk even voor 300 n. Chr. wegens hernieuwde wateroverlast. In Eenigenburg en directe omgeving zijn diverse nederzettingsterreinen uit de Late IJzertijd en de

---

² Collectie Schermer waarneming 92: 111.790/524.575

Romeinse Tijd bekend.³ Zo werden bij recent onderzoek bij de Nuwendoren in situ scherven aangetroffen uit het eind van de eerste eeuw.

Afb 8. Reconstructiekaart van de bewoning uit de Late IJzertijd en de Romeinse Tijd; duidelijk is te zien dat er in de nabijheid van water werd gewoond, omdat daar de afwatering van het veen het beste was. Het gehele oosten van de Geestmerambacht bestond uit ontoegankelijke hoogveen moerassen. Diederik 2002.⁴

³ Van de Beek 1995

⁴ Alle nederzettingenplaatsen in de Geestmerambacht zijn geënt op de bevindingen van Schermer – zie literatuur.

Vroege Middeleeuwen

Hoewel continuïteit van bewoning niet valt uit te sluiten, zijn daar echter nog geen concrete bewijzen voor te vinden, zodat mag worden aangenomen dat het gehele veengebied achter de kust enige tijd onbewoonbaar is geweest.⁵ De bewoners van de kust gingen het blijkbaar goed, want al in de zevende eeuw was de streek tussen Bergen en Hargen dusdanig dicht bevolkt, dat men zich wederom aan de oostoever van de Rekere vestigde. Het is voorlopig nog de vraag of dat stelselmatig en volgens een bepaald stramien gebeurde. De 'rommelige' indeling van het oudste dorp in het gebied Warmenhuizen, doet vermoeden dat er geen vastomlijnd plan aan de ontginning ten grondslag lag, maar korte tijd later, na de bekering van de bewoners tot het Christelijk geloof en de stichting van de kerk van Schoorl, komt er, letterlijk, lijn in de ontginningen. Vanaf de bestaande bewoning op de duinkust, worden er lange parallelle sloten naar de Rekere gegraven, die aan de andere oever worden voortgezet. Zo wordt het deel dat bij de kerk van Schoorl behoorde, voortgezet in de Geestmerambacht. Als men vond dat er ver genoeg was verkaveld, werd aan de oostzijde een wetering haaks op de nieuwe sloten gegraven om het water dat uit het hogere, onontgonnen veen naar de Rekere stroomde, in banen te leiden.

Deze achtergrenzen waren voor een deel nog te zien in de oude verkaveling van de Geestmerambacht. De Zomersloot en de Winterweg zijn bekende 'weteringen'. Bij Eenigenburg is het oude landschap tijdens de twaalfde- en dertiende-eeuwse overstromingen dusdanig aangetast, dat dergelijke

---

⁵ Diederik 2002 p 37

achtergrenzen niet bewijsbaar kunnen worden aangetoond. Net even buiten de dijk zijn bij de aanleg van een transportleiding op diverse punten vroegmiddeleeuwse vondsten gedaan, zodat verondersteld mag worden dat bewoning uit deze periode verder westelijk heeft gelegen.⁶

Afb 9. Herkenbare kavelinrichting (blauw) met de vroegste bedijking (geel), het kasteelterrein (rood) en de Eenigenburger terpen (groen).

⁶ H.S.M. Van der Beek en M.Sier 1995

De buurschappen van Schoorl: Bergen en Hargen hielden niet noodzakelijk hetzelfde tempo van ontginnen en daarom zien we dan ook dat al voor het jaar 1000 de omgeving van het huidige dorp Oudkarspel is bewoond. De naam van het dorp geeft ook aan dat het de eerste parochie in de Geestmerambacht is. De oudste vermelding spreekt van 'Aldenkercha' (1094)⁷. De kerk was gewijd aan de heilige Martinus van Tours en behoort op basis van deze naamgeving tot de oudste kerkstichtingen van de regio.

Harenkarspel ontleent haar naam waarschijnlijk aan Hargen en heeft Harecherenkerspel⁸ geheten. De ontginningsrichting vanuit Hargen loopt in noordoostelijke richting tot aan de Rekere en werd daarna vervolgd in een meer oostelijke richting tot aan de meest oostelijke (achter)grens: de 'Oester Harkensloet', ofwel de oostelijke grenssloot van Harenkarspel. Deze viel waarschijnlijk gelijk met (een deel van) de Withmere, een riviertje dat de ontwatering van het gebied van Niedorp en Geddingmore verzorgde. Dit riviertje was tevens de grens tussen Kennemerland en Texla.

Er werd niet in dorpsvorm gewoond, maar iedere eigenaar of pachter, woonde op het land dat hij bewerkte. De verbindingswegen waren de brede sloten tussen de grote percelen. Deze percelen waren oorspronkelijk 20 hectare groot en besloegen dan een oppervlakte van één hoeve. De percelen die bij de kerk hoorden, zijn waarschijnlijk groter geweest, omdat ten minste 10% van alle nieuw ontgonnen land aan de kerk kwam.

Late Middeleeuwen

---

⁷ Künzel 1989

⁸ De laatmiddeleeuwse kerk van Harenkarspel was gewijd aan Christina; dit duidt waarschijnlijk op het verplaatsen van de kerk in de Late Middeleeuwen.

Ten zuiden van Oudkarspel was het voormalige onontgonnen Schoorlse gebied ‘Scorlewald’ ontgonnen en hadden daar eveneens kerkstichtingen plaatsgehad in de elfde eeuw. Die kerken stonden alle aan de oostzijde van het verkavelingsblok en waarschijnlijk woonde er vrijwel niemand in de buurt van deze kerken. Pas in de elfde eeuw, als stagnerende afwatering en daling van het oude veenlandschap er voor zorgen dat er vanuit het westen steeds meer wateroverlast dreigt, trekt men verder naar het oosten en dan worden ook de eerste kaden en dijken aangelegd om ongewenst water af te wenden. Door de droogte van de negende en tiende eeuw zijn de hoge veenkussens ingeklapt en bevinden zich op die plekken nu de eerder genoemde binnenmeren. Waarschijnlijk rond 1100 wordt de Langedijk aangelegd als verbinding tussen de al aanwezige kerken. De bewoners trekken dan vrijwel alle naar deze dijk en gaan er op wonen. De situatie in Warmenhuizen is blijkbaar als een tijdje anders, omdat men daar al vrij vroeg is begonnen met het ophogen van de woonplaatsen tot terpen. Bij onderzoek in de Hartendorp bleek dat al in de Vroege Middeleeuwen verhoging en verharding van het woonvlak ter hand werd genomen. De meeste terpen daar zijn dus ontstaan uit ‘vlaknederzettingen. Dat kan niet worden gezegd van de terpen van Eenigenburg; deze lijken van een latere generatie: de kerkterp dateert zelfs van 1385, terwijl de terp De Harken tot nog toe geen vroeg dateerbaar materiaal heeft opgeleverd⁹.

---

⁹ Enkele scherfjes aardewerk van rond 1200 zijn het oudste materiaal. Diederik 2001.

Afb 10. De dorpsterp gezien vanaf de Westfriese Dijk (opname schrijver 2011)

De overstromingen die zijn begonnen in de twaalfde eeuw, hebben hun hoogtepunt in 1248 en 1287 als waarschijnlijk alle land tussen Eenigenburg en Sint Maarten onderloopt. Intussen is men nog slechts in staat om door kaden en dijken ongewenst water buiten te houden, maar is men nog niet bij machte om water weg te malen. Dit gebeurt pas kort na 1400 als Floris van Alkemade in Alkmaar een nieuwe vinding demonstreert: de watermolen.

Eenigenburg en Nuwendoren

Het lijkt er sterk op dat de geschiedenis van de bouw van het Huijs ten Nuwendoren en Eenigenburg nauw samenhangen. In de grote dorpsterp bevinden zich muurresten van dertiende-eeuwse kloostermoppen; dezelfde stenen als waarmee het kasteel is opgebouwd. Onderzoek in de grote terp¹⁰ lijkt ook te wijzen op een snelle ophoging op een bestaand (12de-eeuws) vlak en booronderzoek in 2002¹¹ toonde een loopvlak met veel steengruis op -80 cm onder de top, waarbij geen muurwerk werd gevonden. Het beschreven muurwerk zoals dat is gezien en opgetekend door K. van Schoonenberg¹², zou, met zijn gebogen muren heel wel van een kerkgebouw kunnen zijn geweest.

¹⁰ Dautzenberg, S 2006: Archeologische Begeleiding Eenigenburg, Surmerhuizerweg 9 gemeente Harenkarspel. HOLLANDIA reeks 45.

¹¹ Diederik, F. 2003: Harenkarspel, Eenigenburg, in: Archeologische kroniek Noord-Holland over 2002.

¹² Schoneveld, van, W.K. (19??), Een kijkje in de geschiedenis van Eenigenburg.

Kort na het verlaten van de bezetting van het kasteel rond 1370, werd het afgebroken, mogelijk tegelijk met de kerk op de terp.

Afb 11 De kerk uit 1792 die op een fundering uit 1385 staat, gezien vanaf de Westfriese Dijk (opname schrijver 2011).

Met afbraakmateriaal werd in 1385 de kerk op de kerkterp neergezet.¹³ De terp De Harken was door middel van een weg verbonden met de dorpsterp, welke weg uitkwam op de Surmenhuizerweg. Deze weg leidde naar de buurschap 'Surmenhuizen' gelegen op een oude dijk die in zuidelijke richting (Nuwendoren) liep. Tegenwoordig heet dus ook de weg tussen de terpen Surmenhuizerweg.

De Harken.

De terp de Harken lijkt wat vorm en grootte op een uitgebouwde dijk; loopt de weg van de grote dorpsterp oostelijk langs deze terp, gaat de Surmenhuizerweg er dwars overheen, zonder ook maar enigszins van richting te veranderen.

---

¹³ Diederik, F. 1991b. De kerk in het midden. Westerheem 1991 pag. 260 e.v.

Hierdoor lijkt het dat de weg primair is en de terpophoging secundair. Bij archeologische waarneming in 2001 werd geconstateerd dat de bovengrond archeologisch gesproken erg 'schoon' is en dat pas op een diepte van 80 cm onder het maaiveld een vlak kon worden waargenomen met daarin een enkel dertiende-eeuws scherfje. De lagen daaronder bestonden uit klei en zavelbrokken met daarin een fragment kogelpot aardewerk met bezemstreekversiering. Deze versieringswijze komt waarschijnlijk vóór 1180 niet voor.¹⁴ In de terp werd gesondeerd tot 2m50 onder maaiveld.¹⁵ De vorm van de terp mag op zijn minst 'uitzonderlijk' worden genoemd ter hoogte van perceel 18. Hier lijkt in het verleden een flink stuk te zijn toegevoegd aan de terp. Kadastraal heeft deze 'uitbouw' ook een eigenaardige smalle toegang vanaf de weg. Op de kadasterkaarten van rond 1823 valt deze situatie al goed te zien.

¹⁴ Geerts, R.C.A. 2012: Weggevaagd door het wassende water: wonen in de polder Burghorn te Schagen. ADC rapport 2945.

¹⁵ Diederik, F. 2001: Rapportage verkennend archeologisch onderzoek Surmenhuizerweg 18, in opdracht van de gemeente Harenkarspel.

Afb.12. Kadasterkaart plm. 1823 met daarop het plangebied als 'uitbouw' van de oorspronkelijke terp en de smalle opening die perceel 97 naar de weg toe heeft.

Het perceel is dan nog geheel onbebouwd; ook op de militair topografische kaart uit 1858 lijkt het perceel leeg. Op een luchtfoto uit 1944 zien we de bestaande bebouwing van een woonhuis met de kenmerkende stolpboerderij van de buren. Tijdens de ruilverkaveling van de jaren '60 van de vorige eeuw, werden de sloten rond de terp gedempt en werden nieuwe kadastrale grenzen vastgesteld.

Afb. 13. Militair-topografische kaart uit 1858, waarop het plangebied nog onbebouwd is.

Afb. 14. Luchtfoto uit 1944 met daarop de nog bestaande situatie van het woonhuis en de stolp die ná 1858 werden gebouwd.

2.3 Bekende archeologische waarden

Bekende archeologische waarden zijn hiervoor al genoemd en beperken zich tot de dorpsterp en het terrein met Romeinse nederzettingssporen. De terp De Harken geniet in het kader van de Monumentenwet geen bescherming. De kerk op de kerkterp is een Rijks beschermd monument.

2.4 Archeologisch verwachtingsmodel

Hoewel prehistorische bewoning (Romeinse Tijd) op geringe afstand van het plangebied is aangetroffen¹⁶, lijkt uit het onderzoek van 2001¹⁷ niets er op te wijzen dat ook onder de ophogingslagen van De Harken bewoningslagen uit deze periode aanwezig zijn. Indien ze er wel zouden zijn, bevinden die zich op een diepte van zeker 1m50 onder het huidige maaiveld.

Sporen uit de Vroege Middeleeuwen zijn onbekend uit de omgeving van het plangebied; in Warmenhuizen en Sint Maarten zijn wel resten uit de periode 700-1000 n. Chr. aangetroffen, zodat nooit valt uit te sluiten dat zij niet in de omgeving van Eenigenburg nog ergens worden gevonden.

De datering van de terpen van Eenigenburg lijkt te wijzen op het ontstaan uit 'vlakke veld' nederzettingen uit het laatst van de twaalfde eeuw, die in de dertiende eeuw zijn opgehoogd tot terpen. De aanleg van kaden en dijken stamt tevens uit deze periode. Het dorp Eenigenburg zal aan het eind van de dertiende eeuw geprofiteerd hebben van de bouw een aanwezigheid van het Huijs ten Nuwendoren. De veronderstelde aanwezigheid van een (bakstenen) kerk op de dorpsterp houdt echter wel in dat elders werd gewoond. De bewoning zal zich hebben geconcentreerd langs de kaden en dijken naar het zuiden toe. De Harken en Surmenhuizen¹⁸ zijn daar de restanten van. Gelet op de oude verkaveling is het bovendien logisch dat het oorspronkelijke dorp noord-zuid heeft gelegen. De Harken is in een later stadium in het zuidoosten uitgebouwd; wanneer is echter onbekend. Vanaf de zeventiende eeuw lijkt deze uitbouw onbebouwd te zijn geweest tot na 1858¹⁹. Het aanwezige

---

¹⁶ Volgens de AMK gegevens op een diepte van -1 m maaiveld.

¹⁷ Diederik 2001

¹⁸ De betekenis is mogelijk Suthmerhuusen = zuidelijk gelegen huizen.

¹⁹ Onderzoek bij het Kadaster kan de juiste datum aantonen, maar die is voor dit onderzoek niet relevant.

woonhuis is daarom waarschijnlijk de eerste bebouwing sinds de Middeleeuwen.²⁰

3 Conclusie en aanbeveling

Het ontstaan en de geschiedenis van de 'terp' De Harken is niet duidelijk, maar zeker wel middeleeuws. Het onderzoek van de Archeologische Werkgroep Kop van Noord-Holland uit 2001 heeft dat in ieder geval duidelijk gemaakt. Ook de uitbouw van de terp zal nog van middeleeuwse ouderdom zijn. In de aanwezige ophogingspakketten kunnen zich sporen bevinden van huizen en schuren, waterputten en erfverhardingen. Bij de uitbouw van de terp is een deel van de oorspronkelijke terpsloot gedempt; deze kan (veel) huishoudelijk afval bevatten en dat is waarschijnlijk in een bijzondere staat van conservering, zodat organisch materiaal zoals hout en plantenresten en zaden nog goed bewaard zijn.

Het verdient aanbeveling om door middel van een aantal west-oost gerichte boringen vast te stellen of de hiervoor gestelde situatie de juiste is en welke de staat van conservering van eventuele archeologische lagen is. Aan de hand van deze resultaten kan de eventuele aantasting van het bodemarchief door de geplande nieuwbouw worden vastgesteld. Dit booronderzoek dient te worden uitgevoerd door een gecertificeerd archeologisch bedrijf.

---

²⁰ Onderzoek uit 2001 toonde een opmerkelijk ontbreken van afval uit de periode na 1500. Diederik 2001.

4 Gebruikte literatuur

Beek, H.S.M. van der, en M.Sier, 1995. Alkmaar – Oudesluis: gasleiding. In: Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1994.

Berg, G.T.C. van den 2009. 'HUYS TEN NUWENDOORN': Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven. Hollandia reeks 275

Bestemmingsplan Eenigenburg, Krabbendam en Valkkoog. 2011 Gemeente Harenkarspel.

Cock, J.K. de, 1965: Bijdrage tot de historische geografie van Kennemerland in de middeleeuwen op fysisch-geografische grondslag, Arnhem.

Dautzenberg, S 2006: Archeologische Begeleiding Eenigenburg, Surmerhuizerweg 9 gemeente Harenkarspel. HOLLANDIA reeks 45.

Diederik, F. 1989. Archeo-logica, de archeologie van het noorden van Noord-Holland in historisch en landschappelijk perspectief. Schoorl

Diederik, F. 1991b. De kerk in het midden. Westerheem 1991 pag. 260 e.v.

Diederik, F. 2001: Rapportage verkennend archeologisch onderzoek Surmenhuizerweg 18, in opdracht van de gemeente Harenkarspel.

Diederik, F. 2002. Schervengericht. Een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late derde en vierde eeuw in de Kop van Noord-Holland. AWN reeks nummer 3

Diederik, F. 2003: Harenkarspel, Eenigenburg, in: Archeologische kroniek Noord-Holland over 2002.

Nota cultuurhistorie gemeente Harenkarspel. Deze nota betreft een conceptnota inclusief bijbehorende beleidskaart.

Schoneveld, van, W.K. (19??), Een kijkje in de geschiedenis van Eenigenburg.

Digitale beeldarchieven

www.watwaswaar.nl Website met hoogwaardige scans van de kadastrale minuutplannen (rond 1820/1830) van Nederland.

www.beeldbanknh.nl Website met zeer divers historisch beeldmateriaal met Noord-Hollandse thema's, zoals kaartmateriaal, ansichten, schetsen, schilderijen en foto's.

www.ahn.nl Website Actueel Hoogtelijnenbestand Nederland.